

ELSŐ RÉSZ.

Isten országának Uráról, az Istenről.

ELSŐ FEJEZET.

Az Isten lételéről.

19. §. Az Isten létezik.

Minden vallás az Isten lételéről való meggyőződéssel alapszik. Ugyanazok az okok, melyek a vallás szükségessége mellett szólanak, indítanak arra is, hogy higgyünk egy fővalót, az Istent, aki mindennek létadója és fenntartója, akitől függnék mindenek s magasenkitől sem függ.

„Ő általa élünk, mozgunk és vagyunk.“ Csel. 17, 28. A szentírásnak emez állítása viszhangra talál az emberiség keblében; mert mihelyt valaki testi és lelki fejlődése folytán öntudatra ébred s igyekszik számot adni magának mindenről, amit magában és maga körül lát, érez és tapasztal, azonnal belátja, hogy egy főerő, egy Isten nélkül hiányzik a mindenségből a zárkő.

Napjainkban különösen a természettudományokat tekintik olyanoknak, a melyek megingatják az Isten lételésében való hitet; holott éppen a természetnek komoly vizsgálása vezet legbiztosabban arra a meggyőződésre, hogy Istennek lenni kell. E tekintetben méltán mondja halhatatlan Eötvösünk: „Hogy valakinek hitét a természettudományokban tett haladás ingathatja meg: ezt érteni teljességgel nem tudom. Vagy e világ kevésbé nagy-e, mióta az egyes ködfoltokban, melyeket a csillagok között észreveszünk, egész világrendszereket isme-

rünk fel; avagy életünk vált-e kevésbé bámulatossá, mióta a mikroskop megmutatja, hogy azon lényeken kívül, melyeket eddig ismertünk, az élő s érző teremtményeknek egy véghetetlen sora létezik; vagy talán a nagy mindenség csodálatos rendje s emberi szivünk még csodálatosabb ellentétei, megfoghatóbbak-e, mióta a természet egyes törvényeit valamivel jobban ismerjük s a világ nagy és kicsiny dolgainak kapcsolata valamivel világosabb lett előttünk? Több és több okot találunk, mely bámulatra ragad és semmit, mi e dolgok első keletkezését megmagyarázhatná.“

20. §. Az Isten lételenek bizonyítékai.

Az Isten lételenek legerősebb bizonyítéka a lelkiismeretben van; mert amint a Zsoltárok írója mondja: „Csak a bolond mondja az ő szivében, hogy nincsen Isten.“ Zsolt. 14, 1. Innen sokan nem is tartják szükségesnek a vallásban az Isten lételet bizonyítani, annyival inkább, mert véges lény a végtelent szoros értelemben bé sem is bizonyíthatja. Mindazáltal az ember természetében rejlik magának a lehetőségig mindenről számot adni s így értelme világánál felkeresni igyekszik azokat az okokat is, amelyek az Isten létele iránt keblében támadt hit mellett nyilatkoznak. Ezeket az okokat nevezik már *bizonyítékoknak* s ezek közül a legfontosabbakat megtalálhatjuk úgy, ha 1-ször *a világot*, 2-szor *az ebben levő szép rendet*, 3-szor *a lények különböző nemeit*, 4-szer *a keblünkben levő erkölcsi érzést* és 5-ször *a történelmet* teszszük szemlélődésünk tárgyává.

Azt mondja egy író, Hamann: „Ha azok, kik szivökben az Isten lételet tagadják, bolondok; akkor még nagyobb bolondok azok, kik azt beakarják bizonyítani.“ Lichtenberg szintén így okoskodik: „Azt hiszitek talán, hogy a ti meggyőződésüket az okok teszik erőssé? Nagyon tévedtek, mert akkor mindenki, a ki a ti okaitokat hallja, a tietekhez hasonló meggyőződéshez kellene, hogy jusson.“

De habár az Isten lételet nem is vagyunk képesek

bébizonyítani úgy, mint egy számtani feladatot s ha az Isten létele mellett szóló legerősebb bizonyíték sem támaszt hitet ott, a hol nincs: szükség mégis ismerni mintegy azokat a fegyvereket, a melyekkel a hívő lélek magát a kétely és hitetlenség ostromai ellen védelmezheti. Ez okból vizsgáljuk meg mi is az Isten létele mellett szóló bizonyítékokat.

21. §. Az Isten lételének bébizonyítása a világ szemléletéből.

Alig van valami, a mi inkább magára vonná figyelmünket, mint a szemeink előtt levő mindenség, a világ a maga nagyságával és pompájával. Miután pedig tudjuk, hogy magától semmi sem lesz és minden okozatnak megvan a maga oka: következik, hogy a világ sem állhatott elő magától, ennek is lenni kell okának. Az a végső ok már, a melyre a világ szemléleténél lépésről-lépésre eljutunk, a mely határt vet minden további okoskodásnak, nem más, mint az Isten. Tehát lenni kell Istennek.

„Minden ház építetik valakitől; a ki pedig mindezeket rendezte, az Isten az.“ Zsid. 3, 4.

Az Isten lételének a világ szemléletéből vont bizonyítékát világtani vagy kosmologiai (kosmos = világ) bizonyítéknak nevezik, melyet először Anaxagoras, görög bölcs hozott fel.

22. §. Az Isten lételének bébizonyítása a világban levő rend és czélosság szemléletéből.

A világ nemcsak a maga nagyságával, hanem az abban levő rend és czélszerűséggel is meglepi a szemlélőt. Bámulatos az az öszhang, a melyet itt a kicsiny és nagy dolgokban, a részekben és az egészben találunk. Ugyde a hol rend van, ott rendezőnek is lenni kell; a dolgok czélirányos egybeköttetése egy bölcs tervező nélkül nem gondolható. Ez a bölcs rendező és tervező nem más, mint az Isten.

„Mely nagyok a te cselekedeteid Uram, mindeneket bölcsen teremtetted; bétölt a föld a te gazdagságiddal.“ Zsolt. 104, 24.

Az Isten lételének a világban tapasztalható rend és czélosság szemléletéből vont bizonyítékát physico-theologiai és teleologiai bizonyítéknak nevezik; (φύσις = természet; τέλος = cél), mivel az első szerint a természetben mutatkozó rend, a második szerint a világ bérendezésének czélszerűsége szolgál az Isten létele békibizonyításának alapul. Ezen bizonyíték csak kiegészítése a világtani bizonyítéknak s már a keresztények előtti bölcselkedők, mint Plato, Aristoteles, Cicero s mások használták.

23. §. Az Isten lételének békibizonyítása a lények különböző nemeinek szemléletéből.

Ha csak lakhelyünket, a földet tekintjük is, ezer meg ezer élő lény ötlük szemeink elé, a melyek nemcsak formájokra, hanem kifejlődésükre és tökéletességükre nézve is különböznek egymástól. Gondoljuk el már most a világegyetemben levő lények megszámlálhatatlan nemeit s tegyük fel, a mit fel is kell tennünk, hogy az embernél jóval tökéletesebb lények is lehetnek; ez uton végre egy legtökéletesebb lény eszméjére jutunk. S a legtökéletesebb lény eszméje csakugyan meg is van az ember lelkébe; ugy de a tökéletességhez tartozik a lét valósága is, minélfogva a legtökéletesebb lénynek vagy Istennek nemcsak a gondolatban, hanem a valóságban is meg kell lenni.

„Kicsoda hasonlatos a mi Urunkhoz, Istenünkhöz, ki a magasságban lakozik.“ Zsolt. 113, 5.

Az Isten lételének a legtökéletesebb lény eszméjéből vont bizonyítékát lénytani vagy ontologiai bizonyítéknak nevezik.

24. §. Az Isten lételének békibizonyítása a keblünkben levő erkölcsi érzés szemléletéből.

A tapasztalás azt mutatja, hogy az ember a jó és igaz mellett gyakran még akkor is állhatatos tud

Róm 2, 14-15

"a természetet fogva, bevezetve
ezt lelkiismeretükben a törvény

lenni, a mikor az küzdelemmel és szenvedéssel jár; ezt kívánja a keblébe oltott erkölcsi érzés, mely a jót feltétlenül követeli és parancsolja. Ha már ezt az erkölcsi érzést vagy a mint másként nevezik, erkölcsi törvényt önmaga az ember véste volna bé szive táblájára, akkor azt kénye és kedve szerint meg is változtathatná, vagy egészen meg is semmisíthetné. De mivel ez nem történhetik meg, mivel a jó és igaz mindig jónak és igaznak marad, a mely mellett, ha kell, küzdeni is készek vagyunk; mivel nem mi kormányozzuk a lelkiismeretet, hanem a lelkiismeret gyakorol felettünk uralmat; következik, hogy lenni kell egy magasabb, egy szentebb törvényhozónak, kitől az erkölcsiségre való rendeltetésünk származik, más szókkal, lenni kell Istennek.

7212
"szemlel
ve azt
annak
viszont
az Isten
van.

Fontos

⊙

„Mert mivelhogy a pogányok, kiknek írott törvények nincsen, természet szerint a törvényhez illendő cselekedeteket cselekesznek, azok noha nekik törvények nincsen, mindazáltal ő magok magoknak törvények. Ugymint kik megjelenik, hogy a törvénynek cselekedete az ő szivökbe beiratott, kiknek lelkiismeretök és az ő gondolatjok, melyek egymást vádolják vagy mentik, egyetemben bizonytságot teszen.“
Róm. 2, 14. és 15.

A lelkiismeret mi bennünk az Isten szava; ezt elaltatni, félrevezetni lehet, de megsemmisíteni nem. A ki rosszat cselekszik, mindig tudja azt.

Fontos

25. §. Az Isten lételének békibizonyítása a történelemből.

A történelem bizonyítása szerint a legrégebb népek s ezeknek bölcsei megegyeztek abban, hogy van valamely felsőbb, az emberi erőt felülhaladó erő s az Istennek hívése mondhatni az emberiség közkinccse; méltán következtethetjük tehát, hogy a mit az emberiség ily általánosan hiszen s a szellemi fejlődés minden változásai között lényegében változatlanul megtart, az nem lehet éppen tévedés, annak

birnia kell az igazság meggyőző erejével, más szókkal: lenni kell Istennek.

„Tisztelnek téged a népek, oh Isten, tisztelnek téged minden népek.“ Zsolt. 67, 4.

Az Isten lételemének a történelemből vett bizonyítékára ellenvetésül fel lehet ugyan hozni, hogy a népek közmegegyezése nem lehet az igazság próbaköve, mert a népek valamely téves feltevésben is megegyezhetnek. Példa erre az, hogy Kopernikusig minden nép azt tartotta, hogy a nap forog a föld körül. De a mint már megjegyeztük, az Isten létele kimutatására szolgáló bizonyítékok nem mennyiségtani megczáfolhatatlan igazságok s az Isten hívése nem is azokon nyugszik; annyit azonban mindenesetre mutatnak, hogy a józan ész is tud keresni magának okokat, a melyekből Isten iránti hitét kimagyarázza.

Am tagadják hát mások az Isten lételemét, mi legyünk szilárdak ezen boldogító hithez s ne engedjük a világ gunyja és a hitetlenek kétkedése által magunkat attól megfosztatni. Ha mások azt mondják, hogy nem hiszik az Istent, mivel őt nem látják: nekünk jusson eszünkbe, hogy a vak sem látja a napot, de azért mégis süt; jusson eszünkbe, hogy minden okozatnak meg van a maga oka, minden rend egy rendezőre mutat, ha van tökélytelen valóság, lenni kell tökéletesnek is, a hol törvény van, ott törvényhozónak is kell lenni és a mit az emberiség annyi évezred óta hiszen, az Istenről lemondani nem lehet.

MÁSODIK FEJEZET.

Az Isten lényéről.

26. §. Az Isten lényének meghatározása.

A gondolkozó ember nem elégszik meg azzal a meggyőződéssel, hogy az Isten létezik, hanem igyekszik magának az ő lényét is meghatározni, hogy tulajdonképen mi hát az Isten. E kérdésre nem lehet kielégítőbb feleletet találni, mint ezt: az Isten lélek, az ő lénye maga a szeretet.

Az Isten lényének meghatározása szoros értelemben véve lehetetlen, mert róla nem szerezhethünk magunknak közvetlen ismeretet. Innen az a sok tévelygés, a melyek között hányódik az emberiség évezreken át az Istenről alkotott fogalmait illetőleg. A keresztény vallás e tekintetben is kitünő helyet foglal el a vallások között, úgy határozván meg Istent, mint lelket, kinek tökéletessége főleg erkölcsi fönségében áll, a honnan Istent „Szeretet”-nek nevezi.

Fontos

„Az Isten lélek, és akik őt imádják, szükség, hogy lélekben és igazságban imádják.” Ján. 4, 24.

„Az Isten szeretet, és a ki a szeretetben marad, az Istenben marad és az Isten abban.” 1. Ján. 4, 16. Fontos

27. §. Az Isten lélek.

Midőn Istent léleknek tartjuk, hogy ezt a fogalmat közelebbről meghatározzuk, szükség hozzátennünk 1-szor, hogy Isten a legtökéletesebb lélek, 2-szor, hogy az ő lételének önmagában van oka és 3-szor, hogy ő teljesen független minden más dologtól, a melyek egyedül tőle függenek.

Ezen meghatározás után már most könnyű átlátni azt a különbséget, a melyet Isten között és saját lelkünk között szüntelen szem előtt kell tartanunk. A mi lelkünk is egy kis sugara az isteni léleknek, de míg lelkünk vég nélkül tökélyesíthető, addig az Isten a legtökéletesebb lélek. Továbbá mi lelkünket Istentől nyertük, az ő ajándéka: Istennek pedig önmagában van élete. Végre a mi lelkünk testhez van kötve: Isten pedig minden testtől teljesen független lélek, ki a világban személyes léttel bír anélkül, hogy ahoz volna csatolva. Ezért mondjuk már, hogy az embernek lelke van; az Isten pedig lélek.

Fontos

Fontos

testhez kötött

A szent írásban ugyan fordulnak elő olyan kifejezések, a melyekben Istennek testrészek, mint kéz, láb, szem stb. tulajdonítatik; de ezek nem egyebek képes kifejezéseknél, a melyeket kikerülni lehetetlen; mert mindazt, a mit az Istenről mondunk, csak saját magunkkal való összehasonlítás után mondhatjuk, úgy annyira, hogy nemcsak azt állíthatjuk, hogy Isten az embert a maga képére teremtette, hanem azt is, hogy az ember Istent magának saját formájára állította elő.

2. m. e.
m. e.
nem...

A midőn már Istennek testrészeket tulajdonítunk, ezt *anthropomorphismusnak* és *anthropopatizmusnak* nevezik; (anthropos = ember, morpha = alak, pathos = szenvedély), de ezt sohasem kell betűszeréni értelemben venni.

28. §. Az Isten szeretet.

Fontos
A szeretet a legfőbb, mondhatni koronája minden emberi erénynek; minélfogva annak Istenben, a leg-tökéletesebb lélekben is meg kell lenni; de a szeretet nemcsak hogy megvan Istenben, mely esetben az nem volna egyéb, mint Istennek egy tulajdonsága, hanem annak lényét alkotja, a mint János apostol is mondja: „*Az Isten szeretet.*“ 1. Ján. 4, 16.

Fontos
Istent mint a szeretet atyját ismertetni meg az embe-
riséggel: ez vala Jézus tanításainak legfőbb célja s a keresz-
tény vallásnak más vallások feletti előnyét leginkább abban
találhatjuk fel, hogy az Istent az emberrel abba a viszonyba
hozta, a melybe a szülő áll gyermekeivel.

A szeretettel közel rokonságban állanak s annak mint-
egy csak különböző sugarai:

alap
a) a *könnyörületesség*, mely szerint Isten a nyomorultak
és szerencsétlenek iránt szeretetet tanusít s azoknak a szük-
ségben segítséget nyújt. „Imé boldogoknak mondjuk azokat,
a kik háboruságot szenvednek; Jóbnak türését hallottátok és
minémü végét adta az Ur az ő nyomorúságának, láttátok:
mert igen irgalmas az Ur és könnyörülő.“ Jak. 5, 11.

b) a *kegyelem*, mely szerint Isten a bünösöket, az
érdemetleneket sem veti meg, sőt szeretetével azokat is ma-
gához öleli. „Irgalmas és kegyelmes az Ur, késedelmes a
haragra és igen kegyelmes.“ Zsolt. 103, 8.

c) a *hosszu türés*, mely szerint Isten a bünösök meg-
térését szeretetéből kifolyólag elvárja. „Engedek nekik a
megtérésre 120 esztendőt.“ 1. Móz. 6, 3.

adv2
v211
d) az *állhatatosság*, mely szerint Isten a maga sze-
retetét megváltozni nem engedi. „Mert igaz az Urnak beszéde
és minden ő cselekedete állhatatos.“ Zsolt. 33, 4.

29. §. Az Isten egysége.

Az Isten lényének meghatározásához tartozik még annak egysége is. Fontos ez azért, mert teljesen kizárja mind a több istenség eszméjét, mind ugyanazon egy Istennek több személyiségét. Az Isten im ez egységét kivánja mindenekelőtt a józan okosság, mely egynél több valóságot nem gondolhat, a kiben minden tökéletesség feltalálható volna; továbbá egy szükséges ok elegendő a világ előállításának és fennmaradásának kimagyarázására, valamint a világban tapasztalható rend és öszhang, a dolgok czélarányos összeköttetése, az értelemmel felruházott valóságok keblében nyilatkozó erkölcsi érzés — mindezek egy bölcs alkotónál, törvényhozónál és világkormányzó-nál többet nem kívánnak. Végre maga a szent irás is, mind az ó, mind az új szövetségben csak egy Istent tanít.

Mózes, az ó szövetség nagy prófétája, az Izrael népének mind polgári, mind valláserkölcsi intézetét ezen törvényre alapította: „Halljad Izrael — ugymond ő — a mi Urunk, Istenünk egy Isten.” 5. Móz. 6, 4. Ezen vallásigazság mellett buzogtak a próféták is. Nevezetesen e tekintetben Esaiás prófétánál ez a hely: „Én vagyok a Jehova és nincsen én nálamnál több Isten.” Esa. 45, 5. Jézusnak és az apostoloknak az új testamentumban foglalt tanításaikból szintén kitetszik, hogy az Isten egysége a keresztény vallásnak sarkalatos hitágazatja. Maga mondja Jézus, hogy ez feltétele az örök élet megnyerésének: „Ez az örök élet, hogy megismerjenek tégedet egyedül való igaz Istennek.” Ján. 17, 3. Pál apostol határozottan állítja, hogy csak egy Isten van, ki a világ teremtője és megtartója: „Egy az Isten, ki mindeneknek atyja, ki mindenek felett vagyon és ti bennetek is mindenitekben.” Efez. 4, 6. Gyakran figyelmeztet a pogány népek bálványainak hiábanvalóságaira: „Tudjuk, hogy a bálvány semmi és hogy nincsen más Isten, hanem csak egy.” 1. Kor. 8, 4.

A szent irás ezen tanításaival szemben is, később, Krisztus után a 3-dik és 4-dik századok folytán, midőn a

325
381
pogány bölcselem mind nagyobb tért kezdett nyerni a keresztény egyházban, nevezetesen a niceai zsinaton 325-ben és a konstantinápolyin 381-ben megalakult egy sajátos tan, a szentháromság tana. E tan, mely mondhatni a legközelebbi időig a keresztény hit nélkülözhetetlen feltételének tartatott, megérdemli, hogy azzal bővebben megismerkedjünk.

A szentháromság tana szerint Isten lényegileg ugyan egy, de három személyü, t. i. Atya, fiu, szt. lélek Isten. A kik e tant vallják, támaszkodnak részint az ó, részint az új szövetség némely helyeire. Nevezetesen az ó testamentumból felhozzák azokat a helyeket, a melyekben

1-ször Isten a többes számban említettik; de ez csak az Isten iránt viseltető tiszteletnek nyilatkozata.

2-szor, a hol Isten maga felől szintén többes számban szól, pl. : „Monda Isten, teremtsünk embert a mi ábrázatunkra.“ 1. Móz. 3, 22.

Eltételezve attól, hogy Istent szólani ember még nem hallotta, ez a kifejezés mód ma a legközönségesebb.

3-szor, a hol Jehova meg van különböztetve a Jehovától, mint: „a Jehova bocsátott Sodomára és Gomorára kénköves tüzet a Jehovától az égből.“ 1. Móz. 19, 24. Önként érthető, hogy itt a Jehova szó egyszer visszahozó névmás helyett áll.

4-szer, a hol az istenségben valami hármasság említettik, pl. „Szent, szent, szent a seregeknek Ura, teljes a menny és föld az ő dicsőségével.“ Esai. 6, 3. a mi szintén nem egyéb, mint főfoka az isteni szentségnek.

Éppen ily könnyen megoldhatók azok az érvek is, melyek a szentháromság mellett az új szövetségből hoztak fel, a melyek között a legnevezetesebb ez: „Elmenvén, tanítsatok minden népeket, megkeresztelvén őket Atyának, fiunak és szt. léleknek nevében.“ Máté. 28, 19.

Ha nem volna kimutatva az, hogy ez a hely később csuszott be a Máté evangéliumába s az apostolok eleinte csupán a Jézus nevében, jobban mondva, nevére kereszteltek, még akkor sem lehetne abból a szentháromságot helyesen következtetni; mert a mi az írásban egymás mellett áll, az nem lehet egymással szükségképpen egyenlő, annyival kevésbé lehet három külön személy egy lény.

Mi azért imádásunkat nem osztjuk meg több egyenlő isteni személy között, hanem egész szivünkben határozzuk azt csak egyben: azon Atyában, kitől mindenek vagyunk s

Később csuszott be.

Fontos

mi is abban vagyunk.“ 1. Kor. 8, 6. Az Isten egységének hívése igen fontos azért, mert egyedül alkalmas a nyomorúságoktól szorongatott szív megnyugtatóására és a felebaráti szeretet felébresztésére. Hiszen ha egy az Isten: úgy szenvedéseink is attól származnak, a ki örömeinknek adója, s így azok is javunkra szolgálnak; másfelől egy atya gyermekei levén, kölcsönös szeretetre s egymás felsegállítására köteleztünk.

HARMADIK FEJEZET.

Az Isten tulajdonságiról.

30. §. Megfogás az Isten tulajdonságiról.

Ugyanaz a szellem, mely az embert Isten lényének meghatározására ösztönzi, indítja arra is, hogy őt, ugyszólván, körülírja, jellemezze, más szókkal: az ő tulajdonságiról magának megfogást szerezzen. E tekintetben irányadó csak a legtökéletesebb valóság eszméje lehet; mihez képest tulajdonítanunk kell Istennek mindent, a mi nélkül tökéletesség nem gondolható.

Az Istennek valamint lényét, úgy tulajdonságait is szoros értelemben meghatározni nem lehet; de a tökéletesség eszméjéből kiindulva, alkothatunk bizonyos jegyeket, melyek alatt Istent magunknak képzelhetjük s a melyek őt minden más lénytől megkülönböztetik, azok fölé emelik.

Az Isten tulajdonságait közönségesen a következő utakon szokták származtatni:

a) úgy, hogy azokat a hiányokat és fogyatkozásokat, a melyek a véges lényekben feltalálhatók, Istentől eltávolítják. Ez utat *via negationis*-nak nevezik s ez uton Istennek örökkévalóságot, megmérhetetlenséget s anyagtalanságot tulajdonítunk.

b) Ugy, hogy a mi az emberben a tökély bélyegét viseli magán, azt Istennek a legfőbb mértékben tulajdonítják. Ezt az utat *via eminentiae*-nek nevezik. E szerint már azt mond-

hatjuk, hogy Isten a legbölcsebb, a legszentebb, a legjobb, a legigazabb stb.

c) Ugy, hogy Istent, mint minden okozat okát tekintve, neki oly tulajdonságokat írunk, a melyek nélkül nem lehetne a világ teremtője, fentartója és igazgatója. Ezt az utat *via causalitatis*-nak nevezik. Ez uton jutunk Isten mindenható-ságának, mindentudóságának stb. ismeretére.

Mindezek a különböző tulajdonságok azonban egymással a legszorosabb összeköttetésben állanak s csak véges elménk gyengéségén akarunk segíteni akkor, mikor azokat egyenként s egymástól elkülönítve gondoljuk s teszszük vizsgálódásunk tárgyaivá.

31. § Istennek lételére tartozó tulajdonságai.

A) Istennek, mint legtökéletesebb valóságnak, lételére nézve tulajdonítunk:

1-szor örökkévalóságot és változhatatlanságot, mely szerint az ő léte nincs az idő határai közé szorítva s annak változásai alá vetve. Istennek nincs kezdete, sem vége; ő teljesen független s a változás nem érinti lételét.

„Minekelőtte a hegyek lennének és formáltatnék a föld és e világ: öröktől fogva mind örökké te vagy erős Isten.“
Zsolt. 90, 2.

„Az Istennél nincs változás, vagy változásnak árnyéka.“
Jak. 1, 17.

2-szor megmérhetetlenséget és anyagtalanságot, mely szerint az ő léte a tér által sincs korlátozva és nincs egyes részekből alkotva. Az Isten nagysága végetlen; neki nincs testi formája vagy ahoz hasonló-sága.

„A menny nekem ülőszékem és a föld az én lábaimnak nyugtatója! Hol van a ház, melyet építenétek nékem és hol vagyon az én nyugalmamnak helye?“ Esa. 66, 1.

„Az Isten lélek és a kik őt imádják, szükség, hogy lélekben és igazságban imádják.“ Ján. 4, 24.

3-szor mindenhatóságot, és mindenüttjelenvaló-

ságot, mely szerint Isten teljes erővel bir mindenekre s a maga lételeben nincs egy helyhez kötve, hanem éltető lelke mindeneket áthat és megelevenít.

„Én vagyok az erős, mindenható Isten, járj én előttem szüntelen és légy állhatatos.“ 1. Móz. 17, 1.

„Hová mennék a te lelked előtt és a te orczád előtt hová futnék? Ha a menybe megyek, ott vagy, ha a koporsóba vetem az én ágyamat, ott is jelen vagy, ha olyan szárnyaim volnának is, mint a hajnalnak és a tengernek utolsó határánál laknám is, oda is a te kezéd vinne engemet és a te jobb kezéd megfogna engemet.“ Zsolt. 139, 7, 8, 9.

Midőn Istennek mindenhatóságot tulajdonítunk, szüntelen szem előtt kell tartanunk az ő tökéletességét.

32. § Istennek értelmi tulajdonságai.

Istennek, mint legtökéletesebb valóságnak értelmére nézve tulajdonítunk:

1-ször mindentudóságot, mely szerint Isten a legtisztább tudatával bir mindennek, a mi létezik; teljesen ismeri a multat, jelent és jövőt. Tudja a dolgok végokát s azoknak kifejlődési folyamát. Értelme béhat a lélek legtitkosabb mélyeibe és előre látja még a születendő gondolatot és érzést is.

„tudja a ti
mennyei
Atyátok

Fontos

„Uram, te megkisértettél és esmersz engemet. Te tudod az én ülésemet és felkelésemet, távol látod az én gondolatomat. Az én ösvényemet és lefekvésemet körülvetted és minden én utaimat jól tudod. Mikor még az én nyelvem alatt nincsen a beszéd: imé, Uram, te azt mind jól tudod.“ Zsolt. 139, 1—4.

„Jól tudja a ti atyátok, mi nélkül szükölködtök, minek-előtte ti kértétek tőle.“ Máté 6, 8.

2-szor bölcséséget, mely szerint Isten a maga legjobb és legszentebb céljainak kivitelére mindig a legjobb és leghelyesebb eszközöket választja. Az Isten bölcsésége nyilatkozik a természet csudálandó rendjében, szintugy, mint a világ kormányzásában s az emberiség folytonos tökéletesítésében.

„Mely nagyok a te cselekedeteid, Uram, mindeneket bölcsen teremtettél: bétölt a föld a te gazdagságiddal!“ Zsolt. 104, 24.

„Oh Isten! bölcseségének és tudományának mélységes gazdagsága! mely igen megtudhatatlanok az ő ítéletei: és végekre mehetetlenek az ő utai!“ Róm. 11, 33.

A bölcsesség tehát különbözik az okosságtól; mert az okosság nem egyéb, mint valamilyen célnak elérésére felhasználni az eszközöket. Hogy a cél, vagy az eszközök jók-e, vagy nem: az itt nem jó tekintetbe. A bölcsesség megkívánja, hogy a cél is, az eszközök is szentek legyenek. Ezért tulajdonképpen csak az Istent mondhatjuk bölcsnek.

33. §. Istennek az akaratra vonatkozó tulajdonságai.

Istennek, mint legtökéletesebb valóságnak, az akaratra nézve tulajdonítunk:

1-ször *szentséget*, mely szerint Isten maga a legfőbb jószág, a kiben semmi erkölcsi hiány és fogyatkozás nincs. Isten a forrása egyszersmind az emberben is minden jónak; ő az erkölcsi törvényadója, ki azt szívünkbe írta és tőlünk annak teljesítését kívánja.

„Miképpen hogy szent az, a ki titeket elhivott, ti is szentek legyetek egész életetekben; mert megíratott: szentek legyetek; mert én szent vagyok.“ 1. Pét. 1, 15, 16.

„Szent, szent, szent a seregeknek Ura, teljes mind a széles föld az ő dicsőségével.“ Esa. 6, 3.

A szentség különbözik az erkölcsösségtől; mert a ki szent, felette áll a bűn minden kísértéseinek; az erkölcsös-ség pedig a bűnnel való küzdelemben s annak legyőzésében nyilvánlik. Az ember lehet erkölcsös, de a szentség egyedül az Isten tulajdona.

2-szor *igazságot*, mely szerint Isten a jót megjutalmazza, a rosszat megbünteti; még pedig minden személyválogatás nélkül. Istennek ezen igazsága leginkább kitűnik abból, hogy a jóval benső örömet és boldogságot, a rosszal benső fájdalmat és nyughatatlanságot kötött össze.

Fontos

Fontos

Szentséggel
Te egyedül
vagy
Szent

„Isten megfizet mindennek az ő cselekedetei szerint.“
Róm. 2, 6.

„Nem oly Isten vagy te, ki gyönyörködjél a hitetlenségben; nem lakik te nálad a gonosz.“ Zsolt. 5, 5.

Isten igazságosságától elválhatlan az ő irgalmassága; mely nélkül Isten nem lenne egyéb, mint egy szigorú bíró; holott ő a szeretet Atyja.

3-szor *állhatatosságot*, mely szerint Isten szava örök és változhatatlan, a mit megígér, azt meg is tartja.

„Igaz az Urnak beszéde és minden ő cselekedete állhatatos.“ Zsolt. 33, 4.

4-szer *szabadságot*, mely szerint Isten senkitől sem függ s akaratának végrehajtásában saját tökélyén kívül semmi által sincs korlátozva.

„Az Ur mindeneket, valamelyeket akar, megcselekszik.“
Zsolt. 135, 6. „És nincs, ki az ő kezét megbántsa.“ Dán. 4, 32.

34. §. Istennek az érzésre vonatkozó tulajdonságai.

Istennek, mint legtökéletesebb valóságnak, az érzésre nézve tulajdonítunk:

1-szor *boldogságot*, mely szerint Isten a maga tökélyeinek birtokában és azoknak teljes tudatában a legfőbb mértékben élvezi az önelégültséget és önmegnyugvást.

2-szor *dicsőséget*, mely szerint Isten nagyságát és méltóságát a teremtett világ, mindenekfelett pedig az értelmes valók, az emberek megismervén, neki tisztelettel, hálával és magasztalással adóznak.

Általában az Isten tulajdonságainak ismerete mi bennünk a legnemesebb érzelmeket felköltik. Ezek megtanítanak bizni az Istenben, mint mindenható és szent valóságban, ki elég hatalmas arra, hogy a szükségben rajtunk segéljen s egyszersmind jó is, hogy soha el ne hagyjon. Ezek ébresztik fel keblünkben az engedelmisség és alázatosság indulatját, melyek nélkül sorsunk gyakran elviselhetetlen lenne. Az a gondolat, hogy az Isten mindentudó és mindenütt jelenvaló,

1/2 10 int

teljesen
+ 2/2

Fontos
engedelmisség
alázatosság
indulat

figyelmeztetésül szolgál arra, hogy mindenütt az ő szemei előtt vagyunk s bármit cselekszünk, előtte el nem rejthetjük. Az ő bölcsesége örömeink közepette mérsékeltségre, fájdalmainkban reménységre indítanak. Végre Isten tulajdonságai imádásra serkentenek iránta, ki mindenekben minden; kijelölván azt az utat is, melyben őtet leghelyesebben imádhathatjuk; mely nem állhat hiában való áldozatokban, testünknek sanyargatásában, hanem erkölcsös, kegyes és feddhetetlen életben, jó cselekedetek gyakorlásában; mert az *Isten lélek, és a kik őt imádják, szükség, hogy lélekben és igazságban imádják.*

NEGYEDIK FEJEZET.

Az Isten munkáiról.

35. §. Az Isten munkáiról általában.

Az Isten lényéről és tulajdonságairól alkotott fogalmainkból önként következik, hogy Isten nem valamely, a világon kívül tétlenségben élő lény, hanem a világban levő örök munkás szellem. Nevezetesen Isten a világnak 1-ször *teremtője*, 2-szor *fenntartója*, 3-szor *igazgatója* és 4-szer *törvényadója*. A megtartást és igazgatást közönségesen *gondviselésnek*, általában pedig mindezeket együttvéve az Isten *munkáinak* nevezik.

A vallástudományban a legnehezebb kérdések egyike azon viszony meghatározása, a melyben Isten a világhoz áll.

Némelyek az Istent és világot egymástól kölcsönösen függő viszonyban képzelik, úgy nézvéni Istent, mint a világ lelkét, a világot pedig, mint az Isten anyagát. Ezt a nézetet nevezik *hylozoismus*-nak. E szerint a nézet szerint a világ anyaga öröktől fogva meg volt, Isten annak csak formát adott. De ha ez állana, úgy az Istent nem lehetne függetlennek nevezni; úgy Isten a világ teremtésében korlátozva lett volna a meglevő anyag által.

Mások tagadják, hogy volna e világnak szellemi termé-

szetű s a világtól különböző oka, úgy tekintvén a világot, mint az ős parányoknak a természet törvényei szerint való alakulását. Ez a *materialisták* nézete. De itt ismét azelőtt a kérdés előtt állunk, hogy azon parányokba, a melyekből a világ előállott, ki oltotta belé a természet törvényeit.

Mások ismét az Istennek és világnak egyneműségét állítják, ugyszólván a világot istenítik. Ez a *pantheismus*. Mások ismét az Istent a világon kívül helyezik.

A mi nézetünk szerint Isten olyan valóság, kinek önálló léte van s bár éltető lelke mindent áthat, mi voltára nézve különbözik a világtól.

36. §. Isten a világ teremtője.

Az Istennek munkái között, ugyszólván, első helyen áll a teremtés, mely szerint e világnak s minden abban levő dolgoknak Isten adott lételt. Adta pedig mindezt a maga akaratjából, a mi azt teszi, hogy a világ teremtése Istennek szabad akaratból folyó műve és hogy annak előállítására nem volt szüksége semmi eszközre, a mint az irás is mondja: „Ő mondotta és lett, ő parancsolta és előállott.“ Zsolt. 33, 9. És ismét: „Az Urnak beszédei által lettek az egek és az ő szájának lelkével minden ő seregei.“ Zsolt. 33, 6.

A világ teremtéséről szóló mondák különböző népek-nél nagyon különbözők. Ezek között kétségen kívül a leg-szebb az, melyet Mózes 1-ső könyve 1-ső részében találunk. A természeti tudományok szempontjából ugyan ez a leírás sem igényelhet magának feltétlen hitet; mindazáltal a világ teremtéséről egy képet állít előnkbe, a mely egyszerűsége mellett meglepő. Nyilván van ebből, hogy Isten a világot nem egyszerre, hanem rendre teremtette s minden dolgot a fejlődés törvényei szerint egymás után hozott létre.

A Mózes világteremtéséről szóló elbeszélésben meglepő különösen az, hogy ő nem határozza meg a világ fennállásának idejét, a mi a legalaposabb számítások előtt is örökre elrejtve marad, hanem azt mondja: „Kezdetben teremté Isten a mennyet és a földet.“ 1. Móz. 1, 1., a mivel önként elesik az a nézet, mintha a világ csak 5-6000 év óta állana fenn.

„Isten teremté a mennyet és a földet.“ Tehát Isten előbb meg volt, mint a világ, a szellem előbb, mint az anyag.

A mi azt illeti, hogy Mózes szerint Isten hat nap alatt teremté a világot, ezzel ő csak a világ fejlődésének különböző fokait kívánja értésünkre adni, a melyekről senki sem tudja, hogy mily hosszú időt foglalhat magában egy terem-tési nap. Annyi bizonyos, hogy a világ teremtése az Isten hatalmának legszebb tüköre, melyet látva és bámulva, lehetetlen ugy nem szólanunk: „Hiszek egy Istenben, mennynek és földnek teremtőjében.“

37. § Isten a világ fenntartója.

Valamint Isten nélkül semmi sem állhatott elő, ugy nélküle nem is maradhatna meg semmi a maga lételeiben. Az ő ereje tartja fenn a világot s valame-lyek a világon vannak. Fenntartja Isten nevezetesen:

a) az anyagot, melyből a világ áll és azokat a törvényeket, melyek annak örök fejlődését biztosítják. „Ennek utánna, mig a föld léssen, vetés és ara-tás, hideg és meleg, nyár és tél, a nap és az éjszaka meg nem szűnnek.“ 1. Móz. 8, 22.

b) az élő lények megszámlálhatatlan nemeit s azokat az erőket, melyek ezeknek szaporodását és tökéletesedését biztosítják. „És megáldá Isten azokat, mondván: Gyümölcsözzetek és sokasodjatok.“ 1. Móz. 1, 22.

c) gondoskodik minden egyes lénynek, a leg-nagyobbnak, mint a legkisebbnek táplálékáról. „Min-deneknek szemeik te reád néznek és te adsz azok-nak eledelt alkalmas időben.“ Zsolt. 145, 15.

d) a mely dolgok elenyészni látszanak, azok is csak alakot cserélnek, mert Isten még a halálba is új élet csiráit rejtette el. „Mikor elfordítod orczádat, megháborodnak; mikor elvészted azoknak lelkeket, el-fogyatkoznak és földdé lesznek. Ha a te lelkedet ki-bocsátod, megújulnak és megújítod a földnek színét. Zsolt. 104, 29. és 30.

A világ fenntartása alatt tehát nem azt kell értenünk, hogy Isten minden dolgokat, úgy a mint most vannak, változatlanul megtart, mert akkor megszűnnék munkálkodni. S abból, hogy Isten fenntartja mindazokat a törvényeket, melyek szerint a természet működik, következik, hogy a világon minden dolog változás és fejlődés alá van vetve, annyira, hogy a világ fenntartása tulajdonképpen nem egyéb, mint egy folytonos teremtés.

Továbbá, midőn azt mondjuk, hogy Isten az élő valóságokról is gondoskodik, ne gondoljuk, hogy ez feleslegessé teszi ezek részéről az öngondoskodást. Isten gondoskodott az élő lények fennmaradásáról; mert oly erőkkel és tehetségekkel ruházta fel azokat, melyeknek segítségével megszerezhetik életök fenntartásához a megkívántató eledelt; de ezen erők és tehetségek felhasználását rájuk bizta s ha a féregnek csuszni, a madárnak repülnie és az erdő vadainak leskelődniök kell a maguk tápláléka után: az ember sem ülhet munka és fáradság nélkül a terített asztalhoz. Életünk fenntartásáért dolgozni kell. „Az én Atyám mind ez ideig munkálkodik, én is munkálkodom.“ Ján. 5, 17.

38. §. Isten a világ igazgatója.

Isten az általa teremtett világot nem csak fenntartja, hanem azt a legbölcsebb célok szerint igazgatja is; azaz: minden változásokat, még az emberek sorsát sem véve ki, úgy intézi, hogy azok az általa megalapított isteni tervnek mindenekben megfelelnek és nekünk mindenkor javunkra szolgálnak. Ennélfogva keresztény fogalom szerint véletlen eset és vaktörténet tulajdonképpen értelemben nem létezik s a mit az emberek annak neveznek, nem egyéb, mint a világot s ennek történeteit, az embereket s ezeknek cselekedeteit bölcsen intéző Isten akaratja; az a *gondviselés*, melynek utai bár szemeink előtt elrejtve vannak, legbiztosabb oltalmunk az életben és halálban egyaránt. Ide vonatkozólag mondja Jézus is: „Nemde nem megvehetnek-e két verebecskét egy kis filléren? de mégis csak egy sem esik azok közül a földre a ti Atyátok

akarata nélkül. Nektek pedig fejeiteknek hajszálai is mind számon vannak. Ne féljetez azért, ti sok verebecskéknél drágábbak vagytok." Máté. 10, 29—31.

A világ-igazgatásról vagy a gondviselésről szóló tan egyike a legfontosabbaknak a keresztény vallásban s éppen ezért a legkönnyebben is támaszthat téveszméket. Megesik ez főleg akkor, ha a világ-igazgatás fogalmát éppen abban az értelemben terjesztjük ki az érző és élő valóságokra, különösen az emberre, mint az öntudat nélküli természetre. Valamint a csillagok Isten akaratja szerint forognak: úgy az embernek is Isten akaratját kell követni. De azon törvények között, melyeket Isten az öntudatlan természet eleibe szabott és azon törvények között, melyeket az ember keblébe irt, végtelen nagy különbség van. A természet-törvény feltétlen engedelmességet kíván, az erkölcsi törvény teljesítése az ember szabad akaratjára van bízva. És ezt nem szabad szem elől eltéveszteni, különben Isten könnyen a bűn okává válhatnék.

Az isteni igazgatás tehát nem zárja ki az emberek részéről a gonosz cselekedeteket és éppen abban tűnik ki még inkább az isteni gondviselés fontossága, hogy a mit az emberek szabad akaratuknál fogva hibáznak, Isten azt is jóvá tudja tenni, a gonosz cselekedeteknek is elfordítja szomorú következéseit, midőn a keserüből is édest hoz ki, a minek egyik legszebb példája a József története.

Ha már nincs a világon sem oly nagy, sem oly csekély dolog, a mire Isten gondot ne viselne: ki kell annak terjednie a mi életünkre, egészségünkre, előmenetelünkre, ki kell annak terjednie halálunkra is. A mire nézve ismét jegyezzük meg, hogy bár Isten akaratja nélkül egy hajszál sem eshetik le fejünkről, mindazáltal életünk megrövidítésére vigyázatlanság, mértékletesség stb. által mi is sokképen befolyhatunk. Itt se felejtsük el tehát, hogy Isten gondviselése nem ment fel minket a munkásság, az óvatosság és iparkodás alól s csak ha mi megtettük azt, a mi hatalmunkban áll, akkor mondhatjuk el nyugodtan a Zsoltár íróval: „Hagyjad az Urra a te utadat és bizzál ő benne és ő megcselekszi." Zsolt. 34, 5.

39. §. A világon található rosszak szintén az isteni gondviselés eszközei.

Tagadhatatlan, hogy a világon, akár a természeti, akár az erkölcsi világot tekintjük, számtalan oly eseménynyel találkozunk, a melyeket egy szóval *rossznak* nevezünk. Tűz és víz, hideg és meleg, betegség és háboru megannyi ellenségeink, még a szerencse és öröm is romlásunkra lehetnek, a minélfogva mindezek kételyt támaszthatnak szivünkben az isteni gondviselés iránt. Pedig, ha közelebbről vizsgáljuk mindazokat a dolgokat, a miket mi rossznak tartunk, úgy találjuk, hogy azok is az isteni gondviselés eszközei, melyek által ő egyfelől a természet munkásságát, másfelől a mi erkölcsi nevedésünket mozdítja elő s nem egyszer alkalmunk van nekünk is vallást tenni az apostollal: „Dicsekedünk pedig a háboruságokban is, tudván, hogy a háboruság békeséges türeést nemz; a békeséges türeés pedig megkisértést, a megkisértés pedig reménységet, a reménység pedig meg nem szégyení; mert az Istennek szerelme kiontatott a mi szivünkbe a szent lélek által, ki nekünk adatott.“ Róm. 5, 3—5.

Sokszor megtörténik, hogy mi rossznak tartjuk azt is, a mi tulajdonképpen jó. A zivatar, mely fákat sodor ki és állatokat pusztít el, egyszersmind a levegőt is megtisztítja. Ha az emberek feljegyeznék mind jó, mind rossz napjaik számát, a nagyobb rész legalább bizonyosan többet számíthatna az elsőkből, mint az utolsókból. Aztán igen sokszor mi magunk vagyunk okai azoknak a rosszaknak, a melyekért panaszkodunk. Hányszor ássuk mi magunk alá egészségünket; hányszor idézünk mi magunk perpatvart, zenebonát és háborut.

A mikor már nyomorainknak mi magunk vagyunk okai, úgy tekinthetjük azokat, mint Istentől reánk bocsátott büntetést, mely által a mi megjavulásunkat akarja eszközölni s így azok nem lehetnek rosszak.

Lehet azonban a rossznak oka rajtunk kívül is vagy a

természetben vagy az emberekben; de ezek is csak a mi megpróbáltatásunkra szolgálnak, mert valamint az aranyat a tűz, úgy a lelket a szenvedés próbálja meg. A pálmafa saját terhe alatt nő, az ember lelki ereje is a szenvedésekben tűnik ki. Ne essünk hát kétségbe az isteni gondviselés felől még a szenvedések között is, hanem mondjuk ezt a zsoltárok írójával: „Még ha szinte a halál árnyékának völgyében járok is, nem félek a gonosztól, mert te velem vagy, a te vessződ és botod vigasztalnak engemet.“ Zsolt. 23, 4.

40. §. Isten a világ törvényadója.

A világ megtartásával és igazgatásával szoros kapcsolatban áll Istennek az a munkássága, mely szerint ő minden teremtménye elébe törvényeket irt. Ezek a törvények természetiek és erkölcsiek s a valóság körébe tulajdonképpen csak az utóbbiak tartoznak, a miért azoknak ismerete nélkül hiányos Istenről való ismeretünk. Megismerhetjük pedig az erkölcsi törvényeket részint a lelkiismeretből, mely mentől tisztább, annál határozottabban megmondja, hogy mi a jó és mi a rossz; részint azon kiváló egyéniségek tanaiból, kiket Isten mintegy a népek vezéreiül állított az emberiség elé. Ezek közt kitünő helyen áll *Mózes* az ó szövetség prófétája, mindenek felett pedig *Jézus*, az erkölcsi törvények feljülmulhatatlan nagy tanítója.

A természeti törvények ismerete nagyban előmozdítja jóllétünket, de az erkölcsi törvények ismerete és követése nélkül annak nincs biztos alapja, mert mint a költő is mondja:

„Minden ország támasza, talpköve
A tiszta erkölcs, mely ha elvész
Róma ledől s rabigába görbed.“

Az erkölcsi törvények ismerete és követése nélkül nem mutathatjuk ki Isten iránti szeretetünket.

41. §. A tiz parancsolat.

A tiz parancsolat az erkölcsi törvények összege, a mint azokat Mózes próféta felfogta s mint Isten parancsolatját a zsidó népnek kihirdette. Fontos okmánya ez a vallásnak már csak azért is, mert egy nép évezrek óta őrzi azt, mint legdrágább kincsét; de fontos másfelől azért is, mert eltekintve a betüktől, örök igazságokat foglal magában, melyeket Jézus sem kívánt eltörölni, hanem bétölteni. Bétölteni az által, hogy a mit a zsidó nép a büntetéstől való félelemből tartott meg, ő azt a törvény iránti tiszteletből teljesített és kívánt mások által is teljesíttetni, s így a *törvényesség* helyébe az *erkölcsösséget* tette.

A tiz parancsolat a kötelességek hosszú sorát nyitja meg előttünk, a melyek Isten, enmagunk és embertársaink iránti kötelességekre oszthatók.

Legelől állanak Isten iránti kötelességeink három parancsolatban, melyek közül az első tudunkra adja, hogy csak egy az Isten, tehát több Istent hinni nem szabad.

A második parancsolat megtiltja a bálványimádás minden nemeit; tehát nem csak képeknek és szobroknak tiszteletét, hanem a vagyonnak, rangnak, világi haszonnak s rút önzésnek való hódolást, melyeket oly sokan imádnak Istenek gyanánt.

A harmadik parancsolat pedig int, hogy az Isten nevét hiában fel ne vegyük, azaz: ok nélkül, annál kevésbé hamisan ne esküdjünk, ne káromkodjunk és ne átkozódjunk.

A negyedik parancsolatot úgy tekinthetjük, mint önmagunk iránti kötelességeink összegét; mert a midőn Isten tiszteletére ünnepet szentelünk, akkor lelkünk mívelését eszközöljük s magunk iránti kötelességeinknek ez az alapja. A lélekmíveltség tanít meg józan, munkás és közhasznu élet folytatásra; önbecsülés, mérsékltség, tisztaság szóban, érzésben és cselekedetben csak a lelkileg mivelt ember tulajdona lehet.

Az ötödik parancsolattal kezdetét veszik mások iránti kötelességeink elősorolása. Itt első helyen áll a szülők iránti kötelesség, mely az ötödik parancsolatban foglaltatik eme rövid, de nagyjelentőségű szavakban: „Tiszteljed atyádat és

anyádat, hogy jól légyen dolgod és hosszú életü légy e földön, melyet a te Urad, Istened ad te néked.“

Azután következik a hatodik parancsolatban mások életének megkimélése, mialatt természetesen nemcsak a szoros értelemben vett gyilkosságot kell érteni, hanem minden oly érzést és cselekedetet, mint harag, irigység, bosszu és gyűlölség, melyek által a mások életét oly gyakran megkeserítjük.

A hetedik parancsolatban a családi élet szentségére figyelmeztetünk, mely legfőbb biztosítéka a társadalom jólétének, miután a boldog ország nem egyéb, mint a boldog, megelégedett családok összege.

A nyolczadik parancsolat szivünkre köti a más vagyonának tiszteletben tartását. Inkább adjunk, mint sem vegyünk; inkább jót tegyünk, mint se kárt okozzunk.

A kilencedik parancsolat arra int, hogy embertársaink becsületét meg ne sértsük, senkinek jó hírnevét gyanusítás által el ne homályosítjuk, mert a becsület legdrágább kincse az embernek s midőn hazugsággal, rágalommal a másét el akarjuk venni, a magunkét veszítjük el.

Végre a tizedik parancsolat nemcsak a gonosz tettől, hanem még a gonosz kívánságtól is visszaint, a mi kétségen kívül első lépcső a bűnre; mert valamint a jónak, úgy a rosznak is a sziv a forrása s egy tett sem születik meg addig, míg a szivet meg nem nyerte vagy legalább el nem ámitotta.

Ez a tiz parancsolatban foglalt erkölcsi kötelességek rövid tartalma, melyek soha el nem avulnak s a melyeknek engedelmeskednünk kell nem a büntetéstől való félelemből, hanem benső tiszteletből, mert csak ekkor mondhatjuk magunkat erkölcsösöknek.

42. §. A szeretet törvénye.

A mit Mózes tiz parancsolatra osztott, azt Jézus két parancsolatba foglalta, ezt mondván: „Szeressed a te Uradat, Istenedet teljes szivedből, teljes lelkedből és teljes elmédből és szeressed felebarátodat, mint te magadat.“ Máté. 22, 37—39. Márk. 12, 29—31. Luk. 10, 26.

Az erkölcsi törvények összege tehát a szeretet, mint az apostol is mondja: „Ez a tökéletesség köteléke.“ Kol. 3, 14.

Ez az a nagy folyam, melynek habjai megtermékenyítik az élet mezejét. E folyam két ágra szakad: 1-ször Isten iránti szeretetre, 2-szor embertársaink iránti szeretetre. S nincs oly nemes tett, mely ne ezek közül valamelyikből szívna táplálékát, valamint megfordítva, oly cselekedet, mely sem az Isten, sem az emberek iránti szeretetet nem mutatja, soha se lehet jó. Méltán mondja azért Jézus: „E két parancsolattól függ az egész törvény és a próféták irások.“ Máté 22, 40.

43. §. Visszapillantás az első részre.

Midőn ezekben a szent irás és józan eszünk segítségével megismertük azt, hogy van Isten, a ki egyetlen egy; megismertük az ő lényét és tulajdonságait, mely szerint ő a legtökéletesebb lélek, a szeretet atyja, kinek bölcsesége és hatalma, jósága és szentsége sugárzik vissza a nagy mindenségben; megismertük, hogy ő e világnak teremtője, fenntartója és igazgatója, kinek gondviselése örökös a legnagyobb, valamint a legkisebb dolgok felett s törvényei nincsenek időhöz kötve: önként következnek, hogy Isten előtt mindenkor hódoló tisztelettel boruljunk le, imádjuk és szeressük őt mindenek felett s nagy nevét soha se vegyük ajkainkra a legszentebb érzelmek nélkül. Ne gondoljuk, hogy az ismeretek és miveltség terjedésével Isten kiszorul a világból s a mint az ember értelmileg nagyobbá: Isten kisebbé lesz, mert az ember kénytelen lesz mindenkor elismerni azt, a mit a zsoltárok írója évezrekek előtt megvallott: „Mikor látom a te egeidet, a te kezednek munkáit, a holdat és a csillagokat, melyeket te teremtettél, akkor így gondolkodom: Micsoda az ember, hogy megemlékezel róla? vagy az embernek fia, hogy meglátogatod őtet? Noha őtet valamennyire kisebbé teremtetted az angyaloknál: mindazáltal dicsőséggel és tisztességgel megékesítetted

ötet. Tettetted ötet minden te *ezek is nem ember* kezeidnek munkáin urrá, mindeneket vetettél az ő lábai alá." Zsolt. 8, 4—7.

A zsoltár író eme szavakban az Isten nagysága mellett az ember nagyságáról is megemlékezik. Mi az ember? miben áll az ő méltósága és rendeltetése? és ezt miképpen tölti be? e kérdések megfejtése a második rész célja.
